

ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЧНО-ДОКТРИНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦИСТСЬКОГО ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано витоки формування ідеологічної та доктринальної політики нацистського окупаційного режиму в Україні періоду Другої світової війни. Особливо підкреслено її расизм, ксенофобію та експансіоністську спрямованість. Також наголошено, що суть нацизму полягала в утвердженні домінування однієї раси над всіма іншими.

Процес загарбання та підкорення східних територій зумовив, серед іншого, формування відповідної політики, котра б забезпечила нацистам панування серед підвладних народів. Задля цього було використано цілу низку засобів і механізмів, серед яких особливо виразними були ті, що мали ідейно-політичний характер. Тоталітарна ідеологія, котру сповідував нацистський режим, залишається одною з найбільш небезпечних для людства, тому її дослідження є особливо **актуальним** нині, коли залишається ризик реанімації неонацизму.

Зазначена тема певною мірою розглядається в низці досліджень. У першу чергу слід відмітити роботи А. Безансона [1], К. Кестерса [2], Ф. Кирилюка [3], В. Кучера [4], [5], О. Майбороди [6], В.А. Мельника [7], Т. Орлової [8] М.В. Поповича [9], І.С. Тарнавського [10], Д.М. Титаренка [11] та ін. Однак залишається потреба в більш комплексному та ґрунтовному аналізі витоків і джерел ідеології нацистської окупаційної політики в Україні в період Другої світової війни. Це і визначає **наукову новизну та мету даного дослідження**, що полягають у спробі виявити основні закономірності й тенденції становлення даної ідеології.

В основу ідеології нацизму були покладені ідеї шовінізму та расизму, переконаність у найвищій цінності німецької, арійської нації. У зовнішній політиці це служило підставою для ведення активної експансії, націленої на загарбання чужих територій, поневолення інших народів, встановлення світового панування. У внутрішній політиці подібні переконання знаходили вираження насамперед у знищенні «нижчих народів» (євреїв, циган, слов'ян й інших.) [8, с. 170]. Також серед визначальних ознак ідеології нацизму слід виділити: месіанізм, міфологічність, етатизм, антигуманізм, антидемократизм, ксенофобію та експансіоністську спрямованість.

Отже, у сфері ідеології націонал-соціалізму наріжним каменем був расизм. Саме він складав основу нацистського світогляду і слугував одночасно і метою дій німецьких фашистів, і засобом їх досягнення [2, с. 126]. Сформульовані А. Гітлером у книзі «Майн Кампф» основні принципи нацистської ідеології були пронизані расистським ставленням до інших націй і народів [12, с. 289]. Проте, на думку О. Майбороди, ідеологічним твором «Майн Кампф» Гітлера можна вважати доволі умовно. У більшій своїй частині – це автобіографія нацистського лідера та стисла історія самого нацистського руху. Лише окремі розділи являють собою узагальнений виклад ідей, на котрих ґрунтувався нацизм [6].

Знайшовши в «Майн Кампф» доволі чітке, хоч і не зовсім послідовне вираження, основні постулати расової теорії зводилися до того, що: 1) весь соціальний прогрес відбувається як боротьба за виживання, в котрій сильніший залишається, а слабкіший знищується. Ця боротьба триває всередині раси, приводячи до появи природної еліти, а також між расами й культурами, що виражають іманентні властивості різних рас; 2) гібридизація змішуванням двох рас завершується занепадом вищої раси. Загалом расова

теорія передбачала градацію громадянського політичного статусу із збереженням влади та привілеїв за тими, хто вважався расовими німцями, і з численними підлеглими народами, що вишиковувалися за ними у спадній вартісній послідовності. Тобто за виразом Гітлера, ця теорія передбачала панівну расу й «допоміжні» раси, покликані їй слугувати [3, с. 392-394]. На противагу А. Гітлеру, провідний ідеолог нацистського руху А. Розенберг розвивав свої теорії про расову вищість німців і про необхідність завоювання німцями «життєвого простору» на Сході, у своїй роботі «Міф ХХ століття: оцінка духовно-інтелектуальної боротьби фігур нашого часу» зробив спробу запропонувати загальну схему розвитку людської цивілізації, визначивши її серцевинну лінію. Якщо додати до цього високу ерудицію автора «Міф ХХ століття...» в питаннях історії, філософії, культури, релігієзнавства, то його можна вважати цілісним ідеологічним продуктом [6]. У той же час, «Міф ХХ століття...» Розенберга – це нав'язувана ним ідея, або міф про перевагу арійської «чистої крові» над усіма іншими. Виходячи з цього постулату, ідеологи нацизму намагалися переконати маси, що саме німці складають «вищу расу», що саме в них тече «чиста» арійська кров і тому самою долею вони призначені для світового панування. Заради забезпечення свого пануючого становища, вважали вони, німцям слід уникати змішування з іншими расами [7, с. 124].

Ідеологічну політику нацистської партії мала виконувати СС на чолі з Г. Гімлером, який стосовно слов'ян мав настанову обернення їх в рабство та «зменшення» їх чисельності на тридцять мільйонів [1, с. 34, 35]. Е. Фромм, аналізуючи деструктивну сутність нацистських ватажків, в тому числі й Гімлера, виділив специфічну людську пристрасть, жагу до абсолютного панування над іншим живим створінням і бажання руйнувати (зловласна агресія) в особливу групу, названу «деструктивністю» [13, с. 9, 47]. На наш погляд, нацизм тісно поєднував у собі як політичний і економічний експансіонізм, так і морально-психологічну деструктивність, що зумовлювало його агресивну й антигуманістичну сутність.

Особлива ідеологічна політика здійснювалася нацистами у сфері освіти. Головне своє завдання в цій царині вони вбачали у викориненні слідів комуністичного виховання. При цьому політика освітянського геноциду застосовувалася окупаційною владою з метою нівеляції інтелектуального й культурного рівня української молоді [10, с. 126, 127]. Загалом, при здійсненні комплексу заходів, спрямованих на утвердження окупаційного режиму на території СРСР, одними з найважливіших були питання організації ідеологічного впливу на населення, яке знаходилося під окупацією. Ключова роль у цьому відводилася органам пропаганди. Сам факт існування та функціонування досить розгалуженої мережі пропагандистських засобів на теренах Донбасу свідчив про наявність в окупантів значних ресурсів ідеологічного впливу, що не могло не сприяти певній легітимізації влади, що встановилася, в очах місцевого населення [11, с. 21, 30]. Своєрідне пояснення успіхів нацистської пропаганди подано у мемуарах В. Шеленберга. Зокрема, основні ідеологічні постулати нацистів були окреслені наступним чином: подання інформації примітивно, щоб її сприймала більшість людей із невисоким інтелектуальним і освітнім рівнем; про нацистів лише добре; часте повторювання неправди перетворює її на правду тощо. Відтак, Шеленберг відстоював ідею максимальної мобілізації та використання всіх фізичних, моральних і матеріальних ресурсів окупованої території СРСР, але при певних поступках: послабленні режиму та створенні автономних утворень [14, с. 257, 264, 268].

Відповідно до меморандуму міністра Імперського міністерства окупованих східних областей (рейхміністерство «Схід»), німецька влада розглядала окуповані території лише як економічне джерело для ведення війни. При цьому, організовуючи масове винищення населення, нацисти намагалися залякати народ, зламати його волю до опору [4, с. 292, 296]. Однак опір окупантам зростав і поступово, незважаючи на жорстокі репресії, набув масового розмаху.

М.В. Попович зауважив, що на окупованій території німецька влада ставилася до слов'ян як до скотини. Відповідним чином, нацизм був таким проваллям у цивілізаційному розвитку Німеччини, що його слід вважати соціально-психологічною аномалією на зразок масової параної [9, с. 438]. Патологічна ненависть нацистів до всього «неарійського» була зумовлена прагненням Гітлера досягти «чистоти раси», як однієї із заporук перемоги над «численними ворогами».

Навіть один із закоренілих нацистських ідеологів Й. Гебельс, який активно підтримував жорстоку окупаційну політику щодо радянського населення, у своєму «Щоденнику» зауважив: «Ми занадто боляче вдарили по руських, особливо по українцях, круто поводячись з ними. Насильство не завжди є переконливим доказом, і це стосується як українців, так і руських». При цьому Гебельс дійшов висновку, про необхідність пом'якшення окупаційної політики [5, с. 254.]. Найвищою метою націонал-соціалістської економічної стратегії було проведення загарбницької політики, зокрема задля покриття затрат і повернення запозичених капіталів, інвестованих головним чином у виробництво зброї [15, с. 76]. І головною сировинною та людською базою для здійснення цієї економічної стратегії розглядалася саме Україна.

Загалом же, суть нацизму полягала в утвердженні домінування однієї раси над іншими, що уможлиблювало право першої на панування над всіма іншими. Цинічно ігноруючи права та свободи громадян, націонал-соціалісти розвивали ідеологію, пронизану расизмом та ідеями на кшталт «месіанської ролі арійської раси». Расово-національна гордість ідеологів нацизму досить швидко переросла в гординю та зневагу до інших націй. Особливо така тенденція проявилася під час Великої Вітчизняної війни. Саме цей період став апогеєм ксенофобської політики нацистів, які масово й по-звірячому винищували представників інших націй. Переважно це була своєрідна данина власній людиноненависницькій ідеологічній політиці нацизму, мета якого полягала не лише в домінуванні в усьому світі, а й – створенні такого політико-правового ладу, котрий, як і кожний тоталітарний режим, цинічно ігнорував громадянські й особисті права людей.

Однак ні всілякого роду ідеологічні витвори, ні військово-технічні інновації нездатні були перемогти дух українського народу (як й інших, що боролися проти нацизму), який був прямою протилежністю ущербній ідеології нацистів, з їх хворобливими комплексами на кшталт: маніакального прагнення будь-що надолужити процес загарбання колоній (упущений ще в ХІХ столітті), бажання реваншу за програму Першу світову війну тощо.

У подальшому процесі дослідження даної тематики важливим завданням є більш ґрунтовний аналіз проявів ідеологічної та доктринальної політики нацистського окупаційного режиму в Україні періоду 1941 – 1943 років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безансон А. Лихо століття : Про комунізм, нацизм та унікальність голокосту / А. Безансон ; [пер. з фр. Т. Марусик]. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. – 136 с. – (Історія і сучасність).
2. Кестерс К. Християнские церкви и национал-социалистическая диктатура / К. Кестерс // Зюсс Д. Третий рейх. Расцвет и крах империи / Д. Зюсс, В. Зюсс ; [пер. с нем. Е. Жирновой, М. Лебединского]. – Харьков : Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга» ; Белгород : ООО «Книжный клуб “Клуб семейного досуга”», 2009. – С. 126.
3. Кирилук Ф.М. Філософія політичної ідеології : [навч. посіб.] / Кирилук Ф.М. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 520 с.
4. Кучер В. Німецька окупація України в початковий період війни : політико-економічна парадигма / В. Кучер // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 39. – С. 291-307.
5. Кучер В. Рух опору на перешкоді нацистських злочинів в Україні / В. Кучер // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – К., 2009. – Вип. 43. – С. 243-261.

6. Майборода О. Ідеологічні засади нацистської політики в національному питанні : тези доповіді / О. Майборода. – [Електронний ресурс] : – Режим доступу : kby.kiev.ua/ komitet/conference/ Majboroda.pdf.
7. Мельник В.А. Политические идеологии : [учеб. пособие] / Мельник В.А. – Минск : Выш. шк., 2009. – 399 с.
8. Орлова Т.В. Історія сучасного світу : [навч. посіб.] / Орлова Т.В. – К. : Знання, 2006. – С. 170.
9. Попович М.В. Червоне століття / Попович М.В. – К. : АртЕк, 2007. – 888 с.
10. Тарнавський І.С. Впровадження на Донеччині німецько-фашистської окупаційної політики у сфері освіти (1941 – 1943 рр.) / І.С. Тарнавський // Історичні і політологічні дослідження : науковий журнал. – 2005. – № 1. – С. 124-128.
11. Титаренко Д.М. Нацистська пропаганда в окупованому Донбасі : цілі, засоби, умови діяльності / Д.М. Титаренко // Нові сторінки історії Донбасу : збірник статей. – Кн. 17/18 ; [за ред. З.Г. Лихолобової]. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – С. 21-33.
12. Гитлер А. Моя боротьба / Гитлер А. – Харків : ООО «Свитовид», 2003. – 704 с.
13. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм ; [пер. с нем. Э. Телятниковой]. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА, 2006. – 635 с.
14. Шеленберг В. Лабирин. Мемуары гитлеровского разведчика / В. Шеленберг ; [пер. с англ. В. Седых]. – М. : СП «Дом Бируни», 1991. – 400 с.
15. Віперман В. Європейський фашизм: порівняльний аналіз (1922 – 1982) / В. Віперман ; [пер. з нім. В. Швед, Р. Дізер]. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2002. – 278 с.

А.Н. Сытник

Истоки формирования идеологически-доктринальной политики нацистского оккупационного режима в Украине

В статье проанализированы истоки формирования идеологической и доктринальной политики нацистского оккупационного режима в Украине периода Второй мировой войны. Особо подчеркнуты ее расизм, ксенофобия и экспансионистская направленность. Также отмечено, что суть нацизма заключалась в утверждении доминирования одной расы над всеми остальными.

O.N. Sytnyk

The Origins of Ideological and Doctrinal Policy of the Nazi Occupation Regime in Ukraine

The article analyzes the origins of the ideological and doctrinal policy of the Nazi occupation regime in Ukraine during the World War II. Its racism, xenophobia, and expansionary direction are especially emphasized. It is also shown that the essence of Nazism was the approval of domination of one race over all others.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2012.